

המשבר הכלכלי והשלכות צפויות על החברה החרדית - נקודות מרכזיות

ניצה (קלינר) קסיר

בתקופת משבר הקורונה

- **בעקבות משבר הקורונה** רבים מהמועסקים מצאו את עצמם **ללא עבודה** (פיטורין/חל"ת/ עצמאיים ופריילנסרים שאין ביקוש לעבודתם או שנמנעה מהם היציאה לעבודה). והתוצאה, ירידה בהיקף ההכנסה מעבודה של משקי הבית.
- כששוק העבודה במצב קשה, **הראשונים להיפגע הם אותם האנשים שהמיומנויות שלהם הנדרשות לשוק העבודה**, נמוכות (עבור המעסיק - פחות עלויות של פיטורים וחיפוש עובדים אחרים בעתיד). ולכן, הפגיעה כמו בכל משבר צפויה להיות גבוהה יותר בקרב האוכלוסיות החלשות, ואחת מאותן האוכלוסיות היא החברה החרדית.
- במהלך הסגר, חלק מהעובדים במשק עברו לעבוד מהבית. **הנגישות בבתים של החברה החרדית למחשב עם אינטרנט, נמוכה**, ולכן האפשרות לעבור לעבוד מהבית היא נמוכה. דבר שהגדיל בטווח הקצר את הפגיעה הכלכלית בקרב חרדים.
- עדות מסוימת לעוצמת הפגיעה בחברה החרדית היא **הגידול הניכר שנרשם בשיעור דורשי העבודה** ביישובים החרדים בחודש מרץ, והרמה הגבוהה אליה הגיע שיעור זה. בסוף מרץ שיעור דורשי העבודה:
 - בביתר עלית קפץ מ-3.3 אחוזי אבטלה ל-52.1%
 - במודיעין עלית: 34.9% (כ-3% לפני)
 - בבני ברק 34.2% (כ-3% לפני)
 - סבית שמש: 34.2% (כ-3% לפני)
- שיעורים אלו המציגים תמונה עגומה, **אינם מייצגים את התמונה המלאה, שהיא עגומה אף יותר**. בחברה החרדית יש שיעור ניכר של חרדים שאינם מועסקים ושהיו מועסקים לפני משבר הקורונה לפחות באופן חלקי, אך לא יהיו זכאים לקבל סיוע מהביטוח הלאומי. ולכן, הם לא נרשמו בלשכות התעסוקה ואינם מופיעים בסטטיסטיקה של דורשי העבודה. בכלל זה:
 - עובדים בעבודות מזדמנות
 - עובדים באופן לא מדווח
 - בעלי עסקים קטנים בבית
 - עובדים שעתיים, או תקופתיים

- בחברה החרדית - שיעור גבוה מהמועסקים עובדים בענף החינוך, **וחלק גדול מועסק בחינוך החרדי הפרטי התלוי גם בתשלומי הורים** שמתקשים היום לעמוד בתשלומים. והתוצאה, קושי של מוסדות חינוך לשלם את השכר המלא לעובדיו. זו גם אחת מהסיבות שגרמו לכך שבקרב דורשי העבודה החדשים בין משלחי היד המובילים נמצאים משלחי יד בתחום החינוך.
- רמת ההכנסות של החברה החרדית נמוכה, ולכן גם פחות חסכוניות [עם זאת, בשל כך גם מושפעים פחות מירידות בשוק ההון]. אי לכך, **ההשלכה של צמצום ההכנסות מעבודה היא משמעותית במיוחד עבורה**. לצד זאת, אוכלוסייה זו נסמכת רבות גם על תשלומי ממשלה (כקצבת אברך ועוד) והנחות על שירותים, שבשלב זה לא נפגעו.

בתקופת הפוסט-קורונה

תעסוקה

- **השפעת הגידול באבטלה** - אבטלה היא כמו כדור שמתנגלגל במדרון תלול, וקשה מאוד להחזיר את המצב לקדמותו (**תופעת ההיסטריזיס**). סביר להניח שלא כל היוצאים לחל"ת יחזרו לעבודה, לפי התחזיות היום כ-20% ימצאו את עצמם ללא עבודה בתקופת הפוסט-קורונה.
- לפחות **חלק מהעובדים שנפלטו משוק העבודה צפויים שלא לחזור אליו, ואלו בעיקר האוכלוסיות החלשות**, ובכלל זה אנשים מקרב החברה החרדית.
- גורם ממתן - בחברה החרדית יש ייצוג גבוה של מועסקים בחינוך. **בעת החזרה לשגרה זה יהווה יתרון**. חלק מאותם העובדים מוגנים בהיותם עובדי משרד החינוך. כמו כן, הביקוש לחינוך קשיח יחסית.
 - בשנים האחרונות הופעלו צעדים לעודד את החברה החרדית להשתלב במקצועות שונים, פרט להוראה, וזאת כדי שיוכלו להשתכר שכר גבוה יותר, ולהשתלב ולתרום לכלכלה בצורה מיטבית. אין ספק שזהו כיוון חיובי. עם זאת, בשלב הנוכחי דווקא הריכוז הגבוה בתחום החינוך - הן בקרב נשים אך הן בקרב גברים - מהווה יתרון. עם החזרה לשגרה, תחום החינוך צפוי להיפגע פחות, והא מאפשר יתר יציבות תעסוקתית בהשוואה לתחומים אחרים שבהם אי הוודאות רבה יותר [אפילו בהייטק, למשל, לא ברור מה יקרה בעקבות נפילות אפשריות בבורסה, העלויות להשפיע על היקף גיוסי ההון].

מצב כלכלי

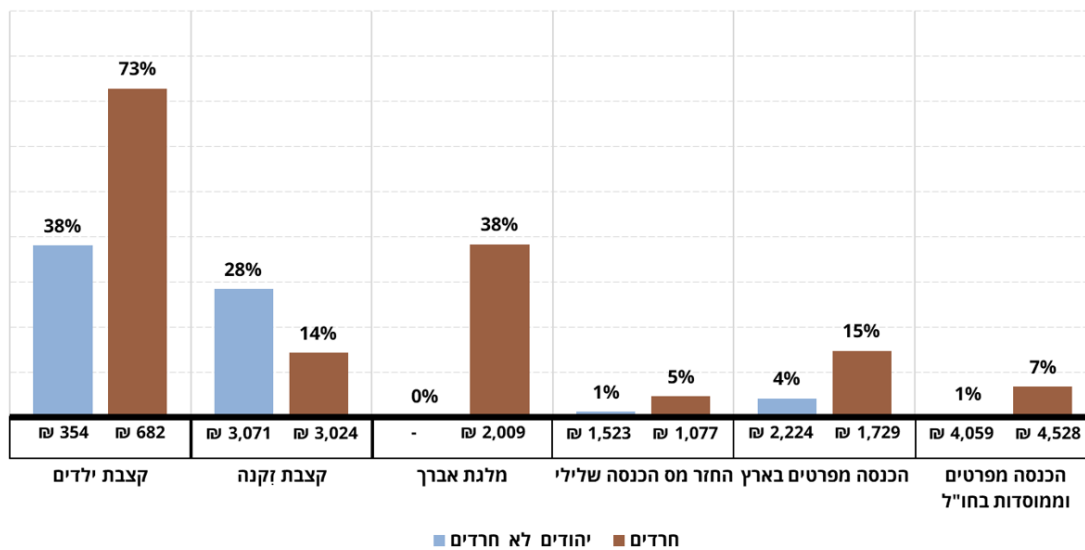
- בחברה החרדית, **מעבר להכנסות מעבודה, קיימת הסתמכות גבוהה על תמיכות שונות**: תשלומי ההעברה מהמדינה (לצד הנחות על שירותים) ותמיכות מחו"ל ומאנשים בארץ (תרומות...). המשבר הנוכחי הוא משבר כלכלי ברמת הפרט וברמת המשק כולו - בישראל, בארה"ב ובמדינות נוספות. שני העוגנים של משקי הבית החרדיים - עבודה ותמיכות - צפויים להיפגע בצורה משמעותית. מאחר שרוב ורבים של משקי הבית נמצאים במצב של עוני או קרוב לכך, כל פגיעה עשויה להביא אותם

למצב בלתי נסבל כלכלית. היכולת לצמצם את ההוצאות נמוכה וכך גם לגבי הסתמכות על חסכונות.

– **תרומות מחו"ל** - כתוצאה מהמשבר העולמי בעקבות התפרצות הקורונה, סביר להניח שגם התרומות מיהדות העולם, ובפרט מארה"ב תפגענה. השאלה היא עד כמה "יקרוס" שוק התרומות של החרדים בארה"ב. חלק מהתרומות מחו"ל מופנות לנזקקים (דרך גמ"חים, לפרטים ועוד) וחלק למוסדות שאוספים כספים לפעילותם – ומהווים מקור לתשלומי שכר לעובדים ולקצבה באברכים.

שיעור משקי הבית המקבלים תשלומי העברה וגובה התשלום הממוצע

לפי סוג תשלום העברה וקבוצת אוכלוסייה, שנת 2018

מקור: ניצה (קלינר) קסיר ואסף צחור-שי, 2017, על תרבות ועוני בחברה החרדית. המכון החרדי למחקרי מדיניות.

– **תרומות מהקהילה בארץ** - במצב של קשיים כלכליים וחוסר ודאות לגבי העתיד, יש פחות משאבים תקציביים שאותם אנשים יכולים להקצות לסיוע לאחר. זאת ועוד, במצבים אלו לרוב אנשים נוטים להשאיר לעצמם רשת ביטחון ככל שאפשר ופחות להשתמש בו למטרות אחרות (אך במקביל, גובר הצורך של נזקקים אחרים ועמו אולי הרצון לסיוע לאחר).

– **גמ"חים** - כרגע, כנראה בגלל החג, עדיין אין מצוקה בגמ"חים. אנשים רבים הפקידו כספים של עסקאות רכישה שנדחו. וכסף הופקד מחו"ל בשביל לקיים מצווה. בשלב זה לא ברור מה יקרה. ברור שמשבר כלכלי תמיד מאיים על איתנותם של הגמ"חים אך גם מגביר את חשיבותם. יש כמובן חשש מירידת ההפקדות (מהארץ ומחו"ל) דבר שעלול להביא לעצירה או לבלימה של מתן הלוואות ללא ריבית. אם הרבה מפקידים יימשכו את כספם בגלל המשבר הכלכלי זה עלול להביא לקריסה. בשלב זה, נראה שהגמ"חים מודעים לחשש ונזהרים מאד במתן הלוואות כבר עכשיו.

– **המדינה** – בזמן המשבר יש צורך במעורבות ממשלתית ממושכת, עמוקה ומחויבת – **אבל ביום שלאחר המשבר יצטרכו לטפל בגירעון ולממן אותו**. המדינה תהיה מוגבלת ביכולתה לתמוך לאורך זמן באוכלוסיות שאינן בשוק העבודה – דרך הגדלת היקף תשלומי ההעברה אך גם דרך הנחות על שירותים שונים כארנונה. זאת גם בשל הצורך להגדלה, כנראה מתמשכת, של ההוצאה הממשלתית על צעדים אקטיביים לעידוד תעסוקה, לסיוע לעסקים, למערכת הבריאות ועוד. קיימת אי ודאות רבה לגבי העתיד. גם לאחר שיימצא החיסון ושהמגפה תחלוף, צפויה לכלכלה תקופת הסתגלות ארוכה שתדרוש מהמדינה הקצאת משאבים נרחבת.

- **לסיכום**, ירידת הכנסות של משק הבית בעקבות משבר הקורונה צפויה בשל:
 - משבר כלכלי – ישליך על היקף ההכנסות העצמיות מעבודה (דרך שיעורי תעסוקה ורמת שכר)
 - גירעון תקציבי – ישליך על היקף התמיכות של המדינה
 - משבר כלכלי בעולם – ישליך על היקף התמיכות מחו"ל, במשקי בית ובמוסדות (השלכה על שכר ותמיכות לאברכים)
 - משבר כלכלי בישראל – ישליך על היקף התמיכה הקהילתית

ביום שלאחר הקורונה - החברה החרדית ושוק העבודה

– הקשר בין עבודה לרווחה הדוק. כאשר מערכת הרווחה בארץ ורשת הביטחון מהקהילה ומחו"ל אינם יכולים לספק רשת ביטחון, הדבר משליך על התמריצים לצאת לשוק העבודה. שתי מערכות אלו שעליהן מסתמכים רבים מהחרדים עלולות להצטמצם, והתוצאה תהייה מצוקה כלכלית ניכרת בחברה החרדית.

– קשה לנבא את העתיד, אך המצוקה הכלכלית בחברה החרדית כתוצאה מהמשבר והשלכותיו, **עשויה להביא להתגברות הצורך/הרצון ליציאה לשוק העבודה**.

– עם זאת, העיתוי קשה, כששוק העבודה בשפל עמוק, עם אבטלה בשיעור דו ספרתי, **התחרות על מקומות העבודה תהייה גדולה**. זאת ועוד, בין מחפשי העבודה צפויים להימצא גם אנשים רבים שנפלטו ממקומות עבודה עם מיומנויות גבוהות. לפיכך, סיכוייהם של החרדים המצטרפים לשוק העבודה למצוא עבודה נמוכים משהיו.

– בעידן הפוסט-קורונה יהיה, כאמור, **צורך בהקצאת משאבים לתחומים שונים**, וצורך בטיפול בגירעון (בין הצעדים שיעמדו כנראה על הפרק, קיצוץ בחלק מההוצאות, קיצוץ בתשלומי העברה והגדלה של המיסים). לצד זאת, השיעור הגבוה של המובטלים ידרוש גם הקצאת משאבים ניכרת לסיוע לכלל המובטלים. וכך, ייקשה על המדינה למקד את הטיפול באוכלוסיות מוזרות (ביניהן החברה החרדית). תתכן גם הסטה מתוכניות לתעסוקה איכותית וקידום לתוכניות לשילוב בתעסוקה. בטווח הקצר ייתכן שתפגענה גם ההכשרות הארוכות, פריבילגיה שהיום כבר לא ברור שיש לנו.

– גם הנגישות המוגבלת של החברה החרדית לדיגיטציה בביתם מגדילה את הקושי להשתלבות במקרי משבר. בפרט, הנגישות המוגבלת בעייתית בהינתן אי הוודאות לגבי קיומו של גל שני של קורונה ואולי אף שלישי שיובילו לסגרים נוספים, שיחייבו עבודה מהבית.

מה אפשר ללמוד ממשבר קודם על מגמות שכנראה צפויות ביום שלאחר המשבר הנוכחי

- על כיווני שינוי צפויים במעורבות החברה החרדית בתעסוקה ובכלכלה אפשר ללמוד מהשינוי שחל בחברה החרדית לאחר המשבר בתחילת שנות האלפים, למרות שהמשבר (הגורמים למשבר) היה שונה מאוד מהמשבר הנוכחי.
- מתחילת אמצע שנות האלפיים ניכרת מגמה של שילוב החברה החרדית בשוק העבודה. חלק מהגורמים שהובילו לשינוי במגמה בתחילת שנות האלפיים, הם גורמים שיצטרכו להתמודד עמם גם ביום שלאחר המשבר הנוכחי:
 - גורמי רקע בארץ: משבר כלכלי, אבטלה גואה ושיעורי תעסוקה נמוכים, היקף ניכר של תשלומי העברה, גרעון תקציבי גבוה ויחס חוב תוצר גבוה.
 - לצד זאת גם המשבר הנוכחי שהוא משבר עמוק, אינו משבר מקומי בלבד. המשבר העולמי בתחילת שנות האלפיים הוביל לצמצום בהיקף התרומות שקיבלה החברה החרדית מחו"ל - תרומות למוסדות ובכלל זה לישיבות, ולנוזקים (איסוף כספים לקראת נישואים ועוד). ככל הנראה אנו צפויים לראות תופעות דומות גם במשבר הנוכחי.
- מדיניות נדרשת - בהינתן הירידה הדרסטית בשיעורי התעסוקה, יידרש שינוי מדיניות - צעדים אקטיביים לעידוד תעסוקה (וייתכן גם גישת 'עבודה תחילה'). המשבר הוביל להגברת הצורך בנגישות של החרדים לדיגיטציה (לצד הצורך בכך לתחומים נוספים כלמידה מרחוק, נגישות לשירותי בריאות ועוד) והקניית מיומנויות דיגיטליות.